

KAR

TÜSİAD

**Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği**

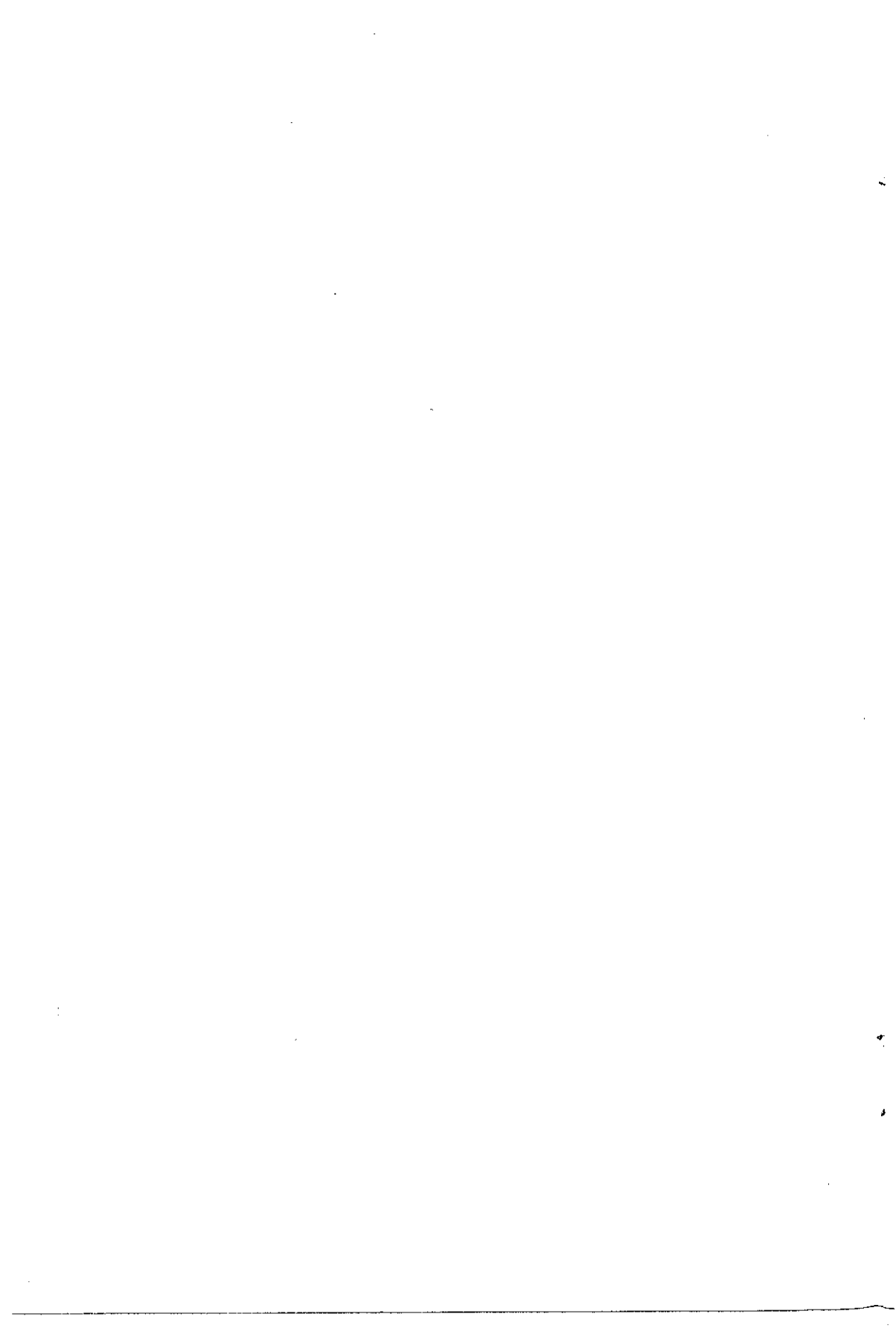
1975

KAR

TÜSİAD

**Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği**

1975

Kâr - Konusunda Eleştiriler

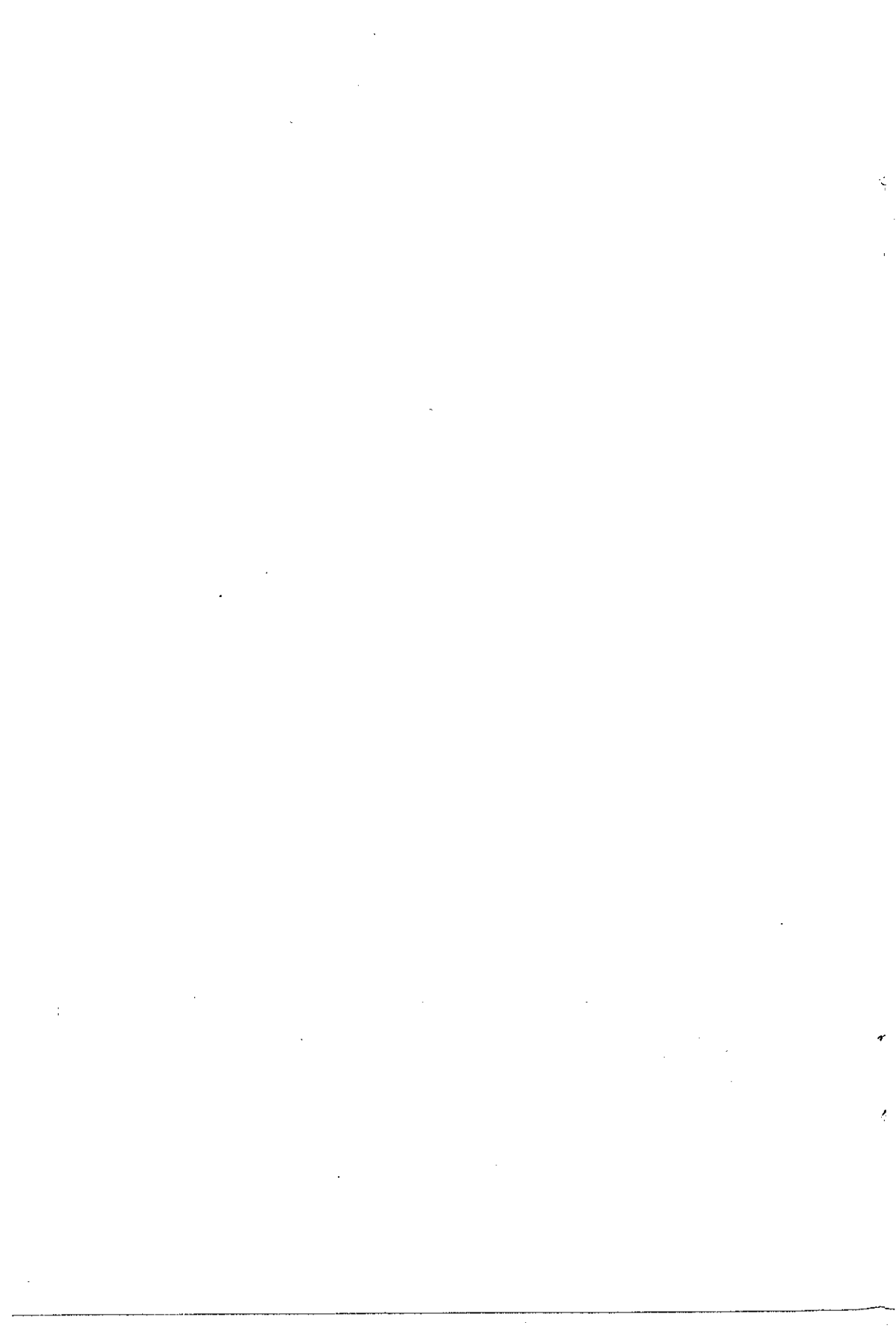
Kâr mekanizması ve kâr saiki konusundaki eleştiriler ve hücumlar yeni değildir. yıllardan beri, ticaret hayatında ve ekonomide kârın payı küçümsenmek istenmekte, hatta karalanıp aşağılanmakta, sistematik saldırılar sürüp gitmektedir. Günümüzde ise, enflasyonun toplum üzerindeki baskısı çok sayıda insanın giderek güçleşen yaşam kavgası karşısında, "kâr" mekanizmasının ekonomideki rolü çok daha büyük bir dikkatle incelenmekte, çok daha yaygın bir ilgi konusu olmaktadır.

Ne yazık ki kâr saikiyle yatırım yapan hür teşebbüsün savunması hiç bir zaman ona yöneltilen saldırılar kadar sistemli olmamıştır (1)

Elinizdeki broşür kâr'ın ne olduğunu ne olmadığını anlatmak için hazırlanmıştır.

Bu broşür İngiltere'de çok sayıda iş adamını çatısı altında toplayan ve "Institute of Directors" adını taşıyan "siyasal faaliyet göstermeyen" mesleki bir kuruluş tarafından hazırlanmıştır.

(1) Bundan kuşkunuz varsa kendi kendinize "kâr sağlama" sözcüklerini tekrar ediniz ve bunların sizde nahoş bir izlenim bırakıp bırakmadığına dikkat ediniz.

İngiltere’de Kâr Konusunda İlginç Bir Tartışma

İşçi Partisine Mensup bir İngiliz Maliye Bakanı İngiltere’de İşçi Konfederasyonunun (1) yıllık yemeğinde şöyle demişti:

“Günümüzde hiç kimse kâr sözcüğüne kötü gözle bakmaz...”

Bu sözler basının o kadar büyük ilgisini çekti ki ertesi gün bir çok gazetenin birinci sayfasında büyük puntolarla yayınlandı. Sanki bilinen bir gerçeği yalanlıyor, yeni bir görüş ortaya atıyordu bu cümlecik. Fakat bakan cümlesini burada bitirmemiş, sözü sürdürmüştü:

“...eğer kâr namuslu yollarla sağlanır ve kamu yararına kullanılırsa.”

İlkin, cümlenin birinci bölümünde bir “karalama-kötüleme” göze çarpıyor, Burada imâ edilen şudur: namuslu yollardan sağlanmayan kârlar da vardır.

Sonra, ikinci bölümde, ya özel teşebbüs tarafından sağlanan kârlardan büyük bir kısmının kamu yararına kullanılmadığı söylenmek isteniyor, ya da, daha beteri, kazancın meşru olup olmayışı, harcama şekliyle ölçülüyor.

Açıkça görülüyor ki, Mr. Healey’in basında büyük yankılar uyandıran ve güya hür teşebbüse bir teminat olmak niteliğini taşıyan sözleri aslında güven vermekten çok uzaktır.

Öte yanda, Bakan, hür teşebbüse, şimdilik kaydiyle, sınırlı bir güvence verirken, bu bile işçi Partisinin belli bir kanadına fazla gelmiştir.

(1) Confederation of British Industry (C.B.I.)

Mr. Healey'in söz konusu açıklamasından sonra bir parti üyesi "The Guardian" gazetesine gönderdiği mektupta şöyle demektedir:

"Bildığım kadariyle, Mr. Healey üyesi bulunduğum İngiliz İşçi Partisine mensuptur. Taşındığı üyelik kartının arkasında İşçi Partisi Tüzüğü'nün IV. Maddesi yazılıdır. Bu madde "kafa ve kol işçilerinin emeklerinin tüm meyvelerini" elde etmeleri idealini içermektedir. Eğer amaç emekçinin emeğinin ürünlerinden sadece kendisinin yararlanmasını sağlamaksa, bu emekten bir parçanın koparılıp "kâr" ya da "temettü" olarak dağıtılması ana ilkelerden sapma anlamına gelir".

Okur mektubuna şöyle devam ediyor:

"Böyle bir sapmaya nasıl yönelebildiğini Mr. Healey'e sormak isterim".

Aslında, İngiliz İşçi Partisinin Tutumu, Mr. Healey'in hür teşebbüsün sırtını isteksiz ve beceriksizce sıvazlayışından "The Guardian"a yazdığı mektupta bunu bile reddeden üyenin düşüncelerine kadar uzanmaktadır. Üstelik bu sadece teorik ya da ideolojik bir mesele değildir.

Geçen seçimlerden önce, İşçi Partisinin öne sürdüğü tekliflerden biri de sıkı fiyat kontrol tedbirleri ile şirketlerin kârlarının sınırlandırılması ve sonuç olarak finansman için bu kurumların devlete baş vurmaları, bu finansmanın da sermayeye iştirak karşılığında yapılmasıydı.

İşçi sendikalarına gelince, onların tutumu da daha cesaret verici değil. T.U.C. Genel Sekreteri Mr. Len Murray'a, bir mülâkat sırasında, şu soru yöneltilmişti:

"Sizce, makul bir kâr haddi ne olmalıdır",
Sendikacının cevabı şöyle oldu:

"Siz bana makul bir ücretin ne olması gerektiğini söyleyiniz, ben de size makul bir kâr haddinin ne olabileceğini hemen söyleyeceğim. Makul bir kâr haddi, bir şirketin ayakta durabilmesi için gerekli, yeni yatırımları ve hayatta kalabilmesi için uygulamak zorunda olduğu teknolojik yenilikleri yapabilmesine olanak sağlayacak orandır... Kanımca, pay sahipleri konu dışında kalıyor".

Aynı şahıs, aynı konuşmada, emek karşılığı olmayan kazançta vergi oranının % 105 olmasını önermişti.

Bu durumda, Mr. Murray'ın kâr saikiyle hareket eden hür teşebbüse lâayık gördüğü şeylerin Mr. Healey'in ihsan etmeye razı olduklarından bile daha sınırlı olduğu anlaşılıyor.

Gerçekte, bir şirketin faaliyetini sürdürebilmesi için gerekli harcamalara yetecek kadar kâr sağlanmasını öngören, tasarruflarını ve mesailerinin kaybı tehlikesini göze alarak yatırım yapmış olan pay sahiplerinin hakkını hiçe sayan bu anlayış, uzun vadede, tüm kârların kamulaştırılmasını savunan görüşten farklı değildir.

Kâr Neden Önemlidir ?

Acaba, neden kâr mekanizmasının saldırılara uğraması, hatta ortadan kaldırılmak istenmesi bizi meşgul ediyor. Neden bu konuya önem veriliyor? Kâr, hür teşebbüs sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Kârın sınırlanması ya da yok edilmesi hür teşebbüsü ortadan kaldırmanın en kestirme yoludur. Bu yol (*Devletleştirmeden*) çok daha etkin ve kısadır. (*Devletleştirme*), belirli bir şirketi ya da sektörü kamu mülkiyetine geçirir. Şu ya da bu yöntemle kârın ortadan kaldırılması ise, bütün sermaye şirketlerinin finansman için devlete baş vurmaktan başka alternatiflerinin kalmaması demektir. Bunun, kesin bir devlet kontrolünün hakimiyetiyle sonuçlanması kaçınılmaz bir olaydır. Burada söz konusu olan iki iktisadî görüş, "*pazar ekonomisi*" ve "*merkezden yönetilen ekonomi*" görüşleridir.

Pazar ekonomisinin tanımı şöyle yapılıyor:

"Emekçiler ve tüketicilerin yanı sıra, üretim, dağıtım ve değişim (mübadele) araçlarına sahip olanların, özgür bir biçimde saptanmış olan amaçlarına, başka bir deyişle ortak bir çıkara göre, davrandıkları düzen".

Pazar ekonomisinin karşıtı, neyin ne miktarda üretileceğinin pazar talebine değil, merkezden gelen emirlere göre saptandığı talep ekonomisidir.

Merkezin emri, komünist blokta olduğu gibi, hangi maldan ne kadar imâl edileceğine, hangi malı kimin üreteceğine, kaçta satılacağına ve tüketicie kaçta mal olacağına karar veren bir *süper* devletten gelebilir. Ya da, bir plânlama örgütü ya da bir devlet komisyonu bu görevi üstlenebilir.

Böyle bir plânlamanın önemli bir niteliği iktisadi özgürlüğün kaybolmasıdır; ülkenin dört bir yanında yaşayan bir çok kişi yerine merkezî bir örgüt karar verecek, yatırımlar talebe göre yapılacağına, şirketler tüketicilerin taleplerini karşılamak için rekabet edeceklerine, herşey bu örgütün emri uyarınca olacaktır.

Bunun daha verimsiz bir sistem olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Ne kadar basiretli olursa olsun hiç bir "*Devlet*", ne kadar dinamik olursa olsun hiç bir "*bakan*", istediği kadar dürüst ve insafli olsun hiç bir "*memur*" (teknokrat) tüketici talebinin ne yönde gelişeceğini bilemez.

Komünist blok uydularının nispeten liberal olanlarında, üretime kılavuzluk etmesi amacıyla, kâr saikini yeniden yaratmak yönelimleri görülüyor.

İngiltere'de Devlet planlamasının geçmişine göz atıldığında, demiryolları ile kömür madenlerinin devletleştirilmesinden 1965 fiyaskosuna kadar, resmî projeksiyonların hemen hemen her zaman yanlış çıktığı görülmüştür.

İktisadi kararların tek bir merkeze bağlanmasının arzu edilmeyen bir niteliği de, bu kararların gittikçe daha sık olarak, siyasal baskılar altında alınmasıdır.

Bir fabrika yapılıyor, ama gerekli olan yerde değil, girışken becerikli bir politikacının istediği yerde. Kullanılmayan bir demir yolu hattı iptal edilemiyor, çünkü bir Bakanın seçim bölgesinden geçmektedir. Buna benzer örnekler sürüp gidiyor.

Ancak, merkezden yönetilen bir ekonominin bütün şekillerinin iktisadi açıdan yetersiz olduğu söylenirken, asıl kaybın hem iktisadi hem de siyasal özgürlük olduğunu asla unutmamalıyız.

Pazar ekonomisinin ortadan kalkmasıyla, yetki ve seçim özgürlüğü yok olmaktadır. Bunun ciddiyeti ve önemi küçümsenmemelidir.

Küçük bir örnek verelim: Bir bankanın reddettiği bir müşteri bir başkasına baş vurabilir. Oysa finansman için ülkede faaliyet gösterecek tek Devlet Bankası ile tefeciler arasında yapılacak bir tercih pek yüz güldürücü olmasa gerektir.

Bir de siyasal sonuçlara göz atacak olursak, iktisadi özgürlüğün yitirilmesi bile önemsiz kalabilir.

Rönesans'ın başlangıcında ilk filizlendiği günlerden beri, *pazar ekonomisi* ile siyasal özgürlük arasında sıkı bir bağ vardır. O kadar ki, belki de *pazar ekonomisinin* en uygun tanımı "*seçme özgürlüğü ve siyasal bağımsızlığa sıkı sıkıya bağlı olan iktisadi düzen*"dir.

Bu, pazar ekonomisinin bütün eleştirilerin üstünde bir düzen olduğu anlamına gelmez; kuşkusuz onun da insanların kurduğu bütün düzenler gibi hataları ve eksikleri vardır. Beri yandan, devletin düzenleyici işlevi inkâr edilemeyeceği gibi, hür teşebbüsün en aşırı taraftarları bile, "pazar" görevini yerine getirmediği anda devletin duruma müdahale etmesini ve tekellerle mücadele etmesi gereğini kabul ederler.

Ancak şunu ısrarla belirtmek gerekir ki, siyasal özgürlük ile pazar ekonomisi arasındaki sıkı bağlar hiç bir zaman kopmamıştır. Seçenek (*alternatif*) merkezi hakimiyettir; ya devlet hakimiyeti ya da Doğu Avrupa'da görülen çeşitten bir hakimiyet. İşte bu yüzden hür teşebbüsün ve kâr saikinin savunucuları aynı zamanda siyasal özgürlüğün de savunucularıdır.

Sanayinin Kâra İhtiyacı Vardır.

Bu broşürde ilk plânda kâr mekanizmasının ortadan kaldırılmasının siyasal sonuçlarının ele alınışının nedeni şudur: *özgürlüğün yok olması, vahim bir siyasal olaydır.*

Beri yandan, sanayinin ihtiyaçlarına göz atılacak olursa, kâr mekanizmasının onun için hayati önem taşıdığını görürüz.

Bir müteşebbis (1) sanayinin kâra olan gereksiniminin önemli nedenlerinden birini şöyle dile getiriyor: *Büyük bir şirkette pek az kişi olup bitenler hakkında derli toplu bir fikir sahibidir.*

İş adamlarının düşünce ve davranış biçimleri hakkında yapılan bazı genellemeler de yanıltıcıdır.

Çünkü bunlar, kimi zaman yönetim mevkiinde olsalar bile, şirketin işleyiş sürecinin bilincine varmamış kişilerin söylediklerini yansıtmaktadır.

Bu genellemeleri yapanlar, çoğunluk, bir kaç yüksek yöneticinin karar ve davranışlarıyla göze aldıkları tehlikelerin (risklerin) farkında olmazlar.

(1) Private Enterprise and Public Intervention, Arthur Knight; Allen and Unwin, London 1974

“Kimi zaman bu gibi tehlikelerle karşılaşmak durumunda olmayan kişilerle daha az göze batan mevkilerdeki yöneticilere abartılmış (mubalağalı) gibi görünen, yatırımın kârlılığının yüksek olmasını temin yolundaki gayretler, yukarıda belirtilen risklerle izah edilebilir. Ama, yatırımdaki kârlılık oranının yüksek olması gayretlerini eleştiren kimi kimseler, meslekleri ya da yaşamları nedeniyle, hiç de göze batmadan, toplum çıkarlarına aykırı girişimlerde bulunabilirler. Örneğin, hangi maldan ne miktar satacağından başka bir şey düşünmeyen satış mümessili, yeteneğini diktiği anıtle simgelemek isteyen mühendis, sakın bir yaşamı seçen ve keyfince hareket eden bir çok kimseler gibi...

Kârlılık üzerindeki baskı, bu çeşitli ve kimi zaman çelişen kişisel amaçların ortaklaşa benimseyebilecekleri ve belki de katkıda bulunabilecekleri ortak bir mantığın belirmesine neden oluyor”.

Başka bir deyişle, kârlılığın arttırılması için yollar aranırken, bu arayış, şirkete bir disiplin, verimlilik ve kendi içinde bütünleşme sağlamaktadır.

Herşeyden önce, kârlılık oranı, sadece belli bir şirketin kendi içinde değil, iki şirket arasında da verimliliğin, (*başarının*), göstergesidir. Yöneticinin görevinin en doğru ve en iyi tanımı, hâlâ, “*şirketin uzun vadeli kârlılığını en yüksek düzeye çıkarmak*”dır. Bu yöneticinin, iş hayatında olduğu gibi, toplumsal ilişkilerinde de başarılı bir sınav vermesi demektir.

Kârlılık oranı sabit olduğunda, insan, “*ak koyunu kara koyundan nasıl ayıracak*”; A şirketinin fevkalâde iyi durumda, B şirketinin güç durumda, C şirketinin ise yakın bir gelecekte büyük güçlüklerle karşılaşmak üzere olduğunu nasıl anlayacaktır?

İkincisi, kâr, sanayie enerji aşısı demek olan yeni yatırımlara olanak sağlar. Bu yeni yatırımlar firma çerçevesinde de olabilir, sermaye piyasasından da olanak temin edilerek değişik bir sektörde yeni bir yatırım da olabilir.

Üçüncüsü, eğer sanayinin görevinin talebi karşılamak ve refah yaratmak olduğuna inanıyorsak, o zaman kâr, yaratılan refahın ölçüsüdür. Bu sanayi kuruluşunun vergi olarak ödediği her yıl sonu açıklanan bir kaç milyon liradan ibaret değildir.

Gerçi, net olarak her yıl ödenen bu bir kaç milyon liranın önemini küçümsememek gerekir. Ama burada onun üzerinde durulmayacaktır.

Sanayi kâr getirdiği zaman büyür ve büyürken refahı birlikte yaratır. Bunun sonucunda da toplumsal yararlar doğar ve hayat standardı yükselir.

Bu açıdan bakıldığında, sanayinin temel görevinin kârlılık yaratmak (*kâr sağlamak*) olduğu görülür; bunu yapmadığında ana işlevini yerine getirmiyor demektir.

Kâr Mekanizmasına Karşı İtirazlar

Herkes, bir şirketin kâr sağlamanın olağan olduğunu kabul ediyor. Kimsenin bir diyeceği yok buna. Esas itiraz, bu kârın temettü olarak dağıtılmasına karşı. Bu dağıtılan para, emek karşılığı olmayan gelir sayılıyor.

Bir ekonomide herkesin tasarrufta bulunma ve tasarruflarını sanayi kuruluşlarından pay satın alarak değerlendirebilme olanakları, ve pay satın almada kullanılan tasarrufların bir emek ürünü olduğu düşünülürken bu katı suçlamayı kabullenmek güçleşir.

Kâr'ın pay sahipleri arasında dağılımına gelince, şunu belirtmekte yarar var ki, bugün yatırımlardan elde edilen gelirler üzerindeki toplam vergi oranı çok yüksektir. (1) Bu da, yüksek gelir sahibi kişilerin devlet için önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Aslında, hisse senetlerine karşı yapılan brüt % 15 - 20 dolayındaki ödemeler temettü alan pay sahibi kişilerin enflasyondan en çok zarar gören kesimi meydana getirdiklerini ortaya koymaktadır.

Yukarıda sözü edilen itirazların yanı sıra, "kâr" sağlamayı sevimsiz gösteren iki düşünce biçimi daha vardır.

(1) Türkiyede % 73 dolayındadır.

Bunlardan birincisi, bir şirketin bütün varlığının işçilerin emeğiyle meydana geldiği görüşüdür.

Bu görüşe göre, kârdan pay alan herkes, işçilerin emeklerini sömürmektedir. İnsan bu görüşün çoktan çürütüldüğünü sanıyor ama o yine tekrar ortaya çıkmakta devam ediyor.

Aslında, bu Marx'ın artık değer teorisinin yanlış yorumlanmasından çıkmış bir görüştür; ancak sözü geçen teorisinin kendisi de günümüzde hiç bir ciddi iktisatçı tarafından itibar görmemektedir.

Bu görüşü çürütmek için şu örnek verilebilir.

Milyonlarca lira tutarındaki modern bir petrol rafinerisinde sadece bir avuç işçi çalışmakta, bunlar düğmelere basmakta ve temizlik işlerini yapmaktadırlar. Rafinerinin yarattığı tüm değer bu bir avuç insanın eseri olduğu ciddi olarak iddia edilebilir mi? Gerçek şudur ki, kâr sistemiyle refah (*değer*) yaratıldığında, hiç kimse sömürülmez, herkes kazançlı çıkar.

Bu konudaki bir diğer itiraz da, başlıca düşüncesi kâr sağlamak olan kişilerin ahlâk değerlerine önem vermemeleriyle ilgilidir. "Para hırsı" gibi sözler serbestçe kullanılmakta, kâr sağlama uğraşları aşağılanmakta, gözü elde edeceği kârdan başka bir şeyi görmeyen girişimci ile çıkarını gözetmeden, kamu yararına çalışan devlet memuru arasındaki çelişki abartılarak gözler önüne serilmektedir.

Kuşkusuz, politikacı da, devlet memuru da nüfuz hırsına kapıldıklarında, amaçlarının pek de çıkarıcı olmadığı söylenemez. Ama mesele bu değil. Çeşitli sorumluluklarla karşı karşıya bulunan ve sayısız baskılar altında hergün saatlerce çalışan bir çok iş adamı, "*şişman kapitalist*" karikatüründe kendilerini nasıl tanıyabilirler? Onlar, kendi şirketleri için, en az doğrudan doğruya kâr sağlama amacı gütmeyen mesleklerde çalışanlar kadar, kişisel çıkarlarını düşünmeden çalışırlar.

Büyük şahsi servetler sağlamış olanlara gelince, şüphesiz bunların kişilikleri yaptıkları işlerin topluma yarar sağlayıp sağlamamasıyla yargılanamaz; kişisel karakter tüm hür teşebbüsün değerlendirilmesinde konu dışında kalır.

Hiç kimse, girişimleri sayesinde topluma refah sağlıyorlar diye müteşebbislerin teker teker birer melek olduklarını iddia edemez. Onlar da öteki insanlar gibi kusurları ve meziyetleri olan kişilerdir.

İçlerinden bazıları, para kazanmaya aşırı bir tutku duymaları nedeniyle sıkıcı ve kısıtlı bir yaşam sürdürür. Ama buna karşı gösterilecek doğal tepki, bütün hayatlarını işlerine vakfetmeye razı olan kimseler bulunduğu sevinmek olmamalı mı?

Kârın Karşı Karşıya Bulunduğu Başlıca Tehlike

Şimdiye kadar, kâr saikine yöneltilecek çeşitli hücumları gözden geçirdik. Ancak, şunu belirtmekte yarar var ki, kâr sağlama sistemine yöneltilecek bilinçli hücumlardan çok kârlılığın uzun bir süreden beri giderek azalması, bu sistem için en büyük tehlikedir.

Kâr mekanizmasının düşmanları için bu sevinç verici bir durumdur. Yeni sol adıyla anılan grup, bunun kapitalizmin son ve nihai bunalımının müjdecisi olduğuna inanıyor. Ama kamu oyu bunun farkında bile değil, çünkü enflasyon kârları gerektiğinde şişkin göstermekte, kârlar sadece cari fiyatları yansıtan rakkamlar olarak ifade edilmekte, kâr sağlayan şirketin büyüklüğüne ya da sermaye verimliliğine değinilmemektedir. Böylece sanayi,

nimetlerinden yararlanamadığı büyük kârların ağırlığı altında kalmaktadır.

Esas tehlike, "kârlılık" karşısındaki peşin hükümlerin yaygınlaşmaktan çıkıp genel bir görüş halini almasıdır.

Bir bakıma, "kâr" aleyhindeki kampanyanın en büyük zararı kamu oyundaki genel tartışmaların yaygınlaşmasından doğmayacaktır. Esas sorun, iş adamlarının söz konusu kampanya sonucunda yıpranıp gereksiz bir savunma telâşına kapılmaları ve meşru faaliyetlerinden bile çekingenlik duymaları halinde ortaya çıkacaktır.

Bu yüzden, sanayi ve ticaret çevrelerinde yönetim mevkiinde bulunan herkese düşen görev, ilkin kendi davranış ve tutumunu gözden geçirmek ve hür teşebbüse karşı hücumların etkisinde kalmadığından emin olmaktır. Bundan sonra, karşı hücumla geçmek gerekmektedir. Bu broşür de, kendi çapında bunu yapmayı amaçlamaktadır. Son olarak da, İngiltere'nin iktisadi sorunlarının giderek artışı ve yurtdaşlarının refahının tehlikede oluşunu, yıllardan beri gittikçe düşmekte olan genel kârlılık oranındaki azalmanın yansıttığını her fırsatta, tekrar tekrar belirtmeliyiz.

